

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14556493>

1960-1970 ЖЫЛДАРДЫҢ БАС КЕЗІНДЕГІ СЫНШЫЛАРДЫҢ ӘДЕБИЕТ МАЙДАНЫНДАҒЫ БЕЛСЕНДІЛІГІ

Нүрсейітова Перизат Ордабекқызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 3-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: **Жарасбаев Нүркелді Абдурашидович**
Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Мақалада 1960-1970 жылдардағы сыншылардың ойы, сынның әдебиеттегі рөлі, сынның негізгі бағыттары, белсенді сыншылардың қызметі, сынның қоғамға әсері туралы жазылған.

***Кілт сөздер:** сын, сыншы, жанр, идея, фактор, эссе, теория, бағыт, талдау, проза шығарма.*

ACTIVITY OF CRITICS IN THE FIELD OF LITERATURE IN THE EARLY 1960S AND 1970S

The article describes the thoughts of critics in the 1960s and 1970s, the role of criticism in literature, the main directions of criticism, the activities of active critics, and the impact of criticism on society.

***Key words:** criticism critic, genre, idea, factor, essay, theory, direction, analysis, prose, composition.*

1960–1970-жылдардың бас кезі қазақ әдебиеті үшін жаңа идеялар мен көркемдік ізденістердің дәуірі болды. Бұл кезеңде әдеби сынның рөлі айтарлықтай күшейіп, әдебиет майданында белсенділігі артты. Әдеби сынның қоғамдағы ықпалының артуына бірнеше факторлар себеп болды. Сынның әдебиеттегі рөлі: әдеби сын бұл жылдары тек жазушылардың шығармаларын бағалау ғана емес, ұлттық рухани болмысты қалыптастырудың маңызды құралына айналды. Ол әдеби шығармаларды тек көркемдік тұрғыдан ғана емес, олардың қоғамдық-идеологиялық рөлін анықтау арқылы да бағалады. Сыншылар әдебиетті қоғам дамуының айнасы деп түсініп, жазушыларға заманауи мәселелерді көтеруді ұсынды. Сынның негізгі бағыттары: тарихи шығармаларды талдау: Қазақ әдебиетінде тарихи романдардың жазылуы қарқынды жүріп жатқандықтан, сыншылар тарихи оқиғалардың көркемдік шындыққа сәйкес бейнеленуіне назар аударды. Мысалы, Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясы сыншылар тарапынан қызу талқыға түсті. Олар тарихи оқиғалардың дәлдігі мен жазушының шығармашылық еркіндігін үйлестіру жолдарын іздеді. Шынайылық мәселесі: Сыншылар сол заманғы әлеуметтік шындықты көркем әдебиетте қалай бейнелеу керек деген сауалға ерекше көңіл бөлді. Олар әдебиеттің оқырман санасына ықпал етудегі күшін талдап, қоғамды тәрбиелеудегі жауапкершілігін атап көрсетті. Жаңа жазушыларды таныту: Сыншылар әдебиетке жаңа келген жазушыларды қолдады, олардың шығармашылығын жан-жақты талқылап, бағыт-бағдар берді. Бұл кезеңде Шерхан Мұртаза, Әбіш Кекілбаев, Оралхан Бөкей сияқты жазушылардың туындылары сыншылардың жіті назарында болды. Сынның жанрлық дамуы: әдеби сын жанры 1960–1970-жылдары айтарлықтай дамыды. Бұрынғы дәстүрлі рецензиялармен қатар, аналитикалық мақалалар, сын-зерттеу еңбектер, эсселер пайда болды. Бұл сыншыларға әдеби шығармаларды тереңірек талдауға мүмкіндік берді. Жанрлық бағыттар: Рецензия: Жаңа шығармаларды сынға алып, олардың жетістігі мен кемшілігін ашып көрсету. Эссе: Көркем және терең философиялық ойларға негізделген әдеби талдаулар.

Монографиялық зерттеулер: Белгілі жазушылардың шығармашылық әлемін толық зерттеп, оларды ұлттық және әлемдік әдебиет контекстінде қарастыру. Белсенді сыншылардың қызметі. Бұл кезеңде әдебиет майданында бірнеше сыншылар белсенділік танытты: Зейнолла Қабдолов – әдеби теория мен сынның ғылыми негізін дамытуда үлкен еңбек сіңірді. Оның еңбектері жазушылар үшін әдістемелік құралға айналды. Тұрсынбек Кәкішев – қазақ әдебиетінің дамуындағы сыншылардың рөлін айқындауға назар аударды. Рымғали Нұрғали – қазақ әдебиетінің жанрлық және стильдік ерекшеліктерін зерттеумен айналысты. Сайын Мұратбеков – прозалық шығармалардың көркемдік тұстарын талдауда ерекше көзқарастар ұсынды.

Сыншылар мен жазушылар арасындағы диалог. 1960–1970-жылдары әдебиет майданында сыншылар мен жазушылар арасында қызу пікірталастар жүрді. Бұл пікірталастар шығармашылық процесс пен әдебиеттің сапасын жақсартуға ықпал етті. Мысалы, сыншылар жазушыларды мазмұн мен форма арасындағы үйлесімділікке шақырды. Сонымен қатар, идеологияның әдебиетке ықпалы мәселесі де жиі талқыланды. Сыншылардың кемшіліктері мен сынға түсуі сыншылардың белсенділігімен қатар, олардың жұмысына қатысты сын да айтылды. Кейбір сыншылардың шығармаларды біржақты бағалауы немесе идеологиялық талаптарға тым тәуелді болуы сынға ұшырады. Әдебиетке шығармашылық еркіндікті талап етушілер сынның шектен тыс қатаңдығын сынға алды. Сынның қоғамға әсері сыншылар тек әдебиетке ғана емес, қоғамның рухани өміріне де ықпал етті. Олар ұлттық сананы ояту, мәдениетті сақтау және дамыту мәселелеріне ден қойып, қоғамның әдебиет арқылы рухани бай болуына ықпал етті. 1960–1970-жылдардың басындағы әдеби сын – қазақ әдебиетінің дамуына тың серпін берген кезең. Бұл кезеңде сыншылардың белсенділігі әдебиет пен қоғам арасындағы байланысты нығайтып, жазушылардың шығармашылық деңгейін көтеруге көмектесті. Әдебиет майданындағы осы белсенділік қазақ әдебиетінің әлемдік деңгейде танылуына жол ашты. Бұл уақыттағы сыншыл еңбектердің бірнеше ерекшелігіне тоқталуға

болады. Кеңестік идеология әдебиеттің негізгі бағытын анықтап, социалистік реализм әдісін басты критерий ретінде бекіткен кезеңде сыншылардың шығармашылыққа көзқарасы партиялық талаптарға сай болды. Олар әдебиеттен заманның көкейкесті мәселелерін көтеруді, қоғам мүддесіне қызмет етуді талап етті. Сыншылар көркем шығармаларды сол уақыттағы идеологиямен байланыстырып талдауға мәжбүр болды. Осы кезеңде әдебиетке жаңа буын өкілдері келді: Мұхтар Мағауин, Қалихан Ысқақ, Қабдеш Жұмаділов, Сағи Жиенбаев, Мұқағали Мақатаев сияқты қаламгерлердің шығармалары сыншылар назарында болды. Сыншылар бұл авторлардың әдебиетке қосқан жаңалықтарын, стильдік ерекшеліктерін анықтап, әдебиет майданында олардың орнын бекітуге ықпал етті. Кей сыншылар шығармашылық еркіндікке ұмтылғанымен, олардың жұмыстары қатаң идеологиялық бақылауда болды. Бұл сыншыларды кейде сақтыққа, кейде жасандылыққа итермеледі. Дегенмен, бұл кезеңде әдебиетте психологиялық тереңдік, көркемдік ізденістер байқалды, бұл сыншылар тарапынан қолдауға ие болды. Бұл жылдары тарихи тақырыптарға жазылған шығармалар мен зерттеулер көбейе түсті. Мысалы, Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясы тарихи сананы оятқан шығарма ретінде сыншылардың үлкен бағасына ие болды. Сыншылар тарихи шындық пен көркемдік үйлесімділікті таразылап, ұлттық құндылықтардың жаңғыруына жол ашуға атсалысты. Көркемдік критерийлерді талдау. Бұл жылдары әдеби сын жанр ретінде күшейіп, жаңа формаларды қамтыды: шолу мақалалар, портреттік эсселер, монографиялар жазылды. Әдебиет теориясы мен тарихы да сыншылардың зерттеу аясына кірді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кәкішев Тұрсынбек «Қазақ әдебиеті сынының тарихы» Алматы 2003 жыл.
2. Абдувалитов Нұржан «Қазақ әдебиеті сынының тарихы» Ташкент 2020 жыл.
3. С. Құлбарақ «Әдеби сын» Алматы 2023 жыл.